

बुद्धशान्ति गाउँपालिका

बुद्धशान्ति राजपत्र

बुद्धशान्ति गाउँपालिकाद्वारा प्रकाशित

खण्डः ५	संख्याः १	मितिः २०७८।१०।१८
------------	--------------	---------------------

भाग - १

बुद्धशान्ति गाउँपालिका

सम्बत २०७८ सालको ऐन नं. १

बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको कृषि तथा पशुपन्ध्री ऐन, २०७८

प्रस्तावना

नेपालको संविधान प्रदत्त किसानको मौलिक हक र नागरिकको खाद्य सम्प्रभुता एवम् खाद्य सम्बन्धि हकको सुनिश्चिता र समग्र किसानको सशक्तिकरण गर्दै कृषि क्षेत्रमा सुशासन कायम गर्न कृषि प्रणालीलाई दिगो बनाउनका लागि कृषि जमिनको समुचित उपयोग गर्दै परम्परागत र पर्यावरणमैत्री कृषि प्रणालीको प्रवर्द्धन हुने गरी असल

किसिमका कृषि ज्ञान तथा प्रविधिको उपयोगमा आधारित भई कृषि प्रणालीको आधुनिकीकरण र व्यवसायीकरण मार्फत खाद्यान्नमा अत्मनिर्भरता र किसानको आर्थिक अवस्था सुधार गरी समृद्धि हासिल गर्न कृषि तथा पशुपक्षी पेशामा संलग्न किसान, कृषक समुह र कृषि सहकारी संस्थालाई आवश्यक पर्ने कृषि प्रसार सेवा, कृषि सामाग्री र प्रविधि प्रभावकारी रूपमा उपलब्ध गराई कृषि उत्पादनको प्रशोधन, भण्डारण र बजारीकरण गरी तुलनात्मक लाभका कृषि उपजको उचित मुल्य र बजार पहुँचको व्यवस्था गर्न र कृषि, पशुपन्छी तथा मत्स्य क्षेत्रबाट स्थानिय तहमा प्राप्त लाभको किसानहरुको बिच न्यायोचित वितरण गर्नका लागि आवश्यक कानूनी व्यवस्था गर्न वाञ्छनीय भएकोले नेपालको संविधान धारा २२१ र २२६ एवम् स्थानिय सरकार सञ्चालन ऐन २०७४ को दफा १०२ बमोजिम बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको ९ औँ गाँउ सभाले “बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको कृषि तथा पशुपन्छी ऐन, २०७८” तर्जुमा गरेको छ।

परिच्छेद १

प्रारम्भ

१. **संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ:** (१) यस ऐनको नाम “बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको कृषि तथा पशुपन्छी ऐन २०७८” रहेको छ।

(२) यो ऐन बुद्धशान्ति गाउँपालिका क्षेत्रभित्र तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,

(क) “करार खेति” भन्नाले अन्य व्यक्तिको जमिन करार वा भाडामा लिई गरिने कृषि कार्यलाई जनाउँदछ

(ख) “कृषक” भन्नाले यस ऐनको प्रयोजनका लागि कृषि तथा पशुपन्छीलाई मुख्य पेशा वा व्यवसाय बनाई त्यसबाट नै आफ्नो जीविकोपार्जन गर्ने नागरिक सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यस्तो

नागरिकमा आश्रित परिवारका सदस्य वा वर्षको छ महिना वा सो भन्दा बढी अवधि कृषि कार्यमा श्रम गर्ने वा परम्परागत कृषि औजार निर्माण गर्ने नागरिक वा त्यस्तो व्यावसायमा आश्रित परिवारका सदस्यलाई समेत जनाउँछ ।

(ग) “कृषियोग्य भूमि” भन्नाले कृषि प्रयोजनका लागि प्रयोग हुने कृषिजन्य उत्पादन गर्ने वा प्रचलित कानून बमोजिम कृषि कार्यको लागि निर्धारण गरिएको भूमिलाई जनाउँदछ ।

(घ) “कृषि कार्य” भन्नाले दफा १५ मा उल्लेख भए बमोजिमका विषयसंग सम्बन्धित कार्यलाई जनाउँदछ र सो शब्दले व्यवसायिक कृषिलाई समेत जनाउँदछ ।

(ङ) “कृषि तथा पशुपालन फर्म” भन्नाले व्यवसायिक प्रयोजनको लागि दफा १५ बमोजिमका उपभोग्य कृषि वस्तु तथा पशुपन्छीको उत्पादनका लागि सञ्चालन गरिएको कृषि फर्मलाई जनाउँदछ ।

(च) “कृषि वस्तु” भन्नाले कृषाले कुनै वोट विरुवा वा जीवजन्तुबाट उत्पादन गरेको उपभोग्य कृषि वस्तुलाई जनाउँदछ ।

(छ) “कृषि पेशा” भन्नाले खेति, पशुपालन तथा कृषि व्यवसाय गर्ने नागरिकलाई जनाउँदछ ।

(ज) “कृषि व्यवसाय” भन्नाले व्यवसायिक उद्देश्यले गरिने दफा २८ बमोजिमका व्यवसायहरूलाई जनाउँदछ ।

(झ) “कृषि बजार” भन्नाले कृषि उपजको ग्रेडिङ, प्याकेजिङ, ढुवानी भण्डारण, वितरण तथा कृषि उपजको बिक्री वितरण गर्ने कृषि बजारलाई जनाउँछ ।

(ज) “पशुपन्छी वजार” भन्नाले पशुपन्छी तथा माछावाट उत्पादन हुने वस्तुको विक्रि गर्ने वजारलाई पशुपन्छी वजार भनिन्छ ।

(ट) “कृषि ब्यपारी” भन्नाले कृषि उपजको थोक तथा खुद्रा ब्यापारीलाई जनाउँदछ ।

(ठ) “खुद्रा वजार” भन्नाले कुनै विक्रेताले उपभोक्तालाई सामान विक्री गर्ने कार्यालाई जनाउँदछ ।

(ड) “खाद्य वस्तु” भन्नाले जैविक श्रोतबाट प्राप्त साँस्कृतिक रूपमा स्वीकार्य प्रशोधित, अर्धप्रशोधित वा अप्रशोधित मानव उपभोग्य पदार्थ सम्झनु पर्दछ र सो शब्दले त्यस्तो पदार्थको तयारी, प्रशोधन वा उत्पादनमा प्रयोग हुने कच्चा पदार्थलाई समेत जनाउँदछ ।

(ढ) “खाद्य सम्प्रभुता” भन्नाले खाद्य उत्पादन तथा वितरण प्रणालीमा किसानले उपभोग वा अभ्यास गर्ने देहाय अधिकारीलाई जनाउँदछः

(१) खाद्य सम्बन्धि निति निर्माण प्रकृत्यामा सहभागी हुने ।

(२) खाद्य उत्पादन वा वितरण प्रणालीसँग कुनै पनि ब्यवसाय रोज्ने ।

(३) कृषि योग्य भूमि, श्रम, बीउ वीजन, प्रविधि औजारको छनौट गर्ने ।

(४) कृषि ब्यवसायको विश्वब्यापीकरण वा ब्यापारीकरणको प्रतिकुल प्रभावबाट मुक्त हुने ।

(ण) “खाद्य सुरक्षा” भन्नाले सक्रिय र स्वास्थ्य मानव जिवनयापन गर्न आवश्यक हुने खाद्यमा प्रत्येक व्यक्तिको भौतिक तथा आर्थिक पहुँचलाई जनाउँदछ ।

(त) “थोक बजार” भन्नाले कुनै उत्पादक वा विक्रेताले अर्को विक्रेतालाई कृषि वस्तु विक्री वितरण गर्ने थोक बजारलाई जनाउँछ ।

(थ) “तोकिएको वा तोकिएको बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत नियममा तोकिए वा तोकिएको बमोजिम सम्झनुपर्छ ।

(द) “निर्वाहमुखी कृषि” भन्नाले आफ्नो वा आफ्नो परिवारका लागि आवश्यक पर्ने पशुपन्छी तथा कृषि उपज उत्पादन गर्ने कृषि कार्यलाई जनाउँदछ ।

(ध) “विक्रेता” भन्नाले कृषि वस्तुहरु विक्री गर्ने व्यापारी, कृषक, कृषक समुह, कृषि फर्म, सहकारी सस्था कम्पनी वा एजेन्ट विक्रेता समेतलाई जनाउँछ ।

(न) “संकलन केन्द्र” भन्नाले कृषकहरुले दोस्रो बजारमा विक्री गर्ने उदेश्यले कृषि उपज संकलन गरेर विक्रेतालाई विक्री गर्ने ठाँउलाई संकलन केन्द्र जनाउँदछ ।

(प) “भूमिहीन” भन्नाले कृषि पेशामा आश्रितभई आफ्नो वा आफ्नो परिवारको नाममा नेपालभर कृषि प्रयोजनका लागि दर्ता वा वेदर्ता जग्गा नभई गाँउपालिकामा तयार गरिएको अभिलेखमा भूमिहीनका रूपमा नाम समावेश भएको व्यक्तिलाई जनाउँदछ ।

(फ) “हाट बजार” भन्नाले कृषि तथा पशुपन्छी उपज लगायत अन्य स्थानिय उत्पादन विक्री गर्ने उदेश्यले स्थानिय तहबाट स्वीकृत लिई सञ्चालन भएको हाट बजारलाई जनाउँछ ।

(ब) “गाउँपालिका” भन्नाले बुद्धशान्ति गाउँपालिकालाई सम्झनु पर्छ ।

(भ) “सभा” भन्नाले बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको गाँउसभालाई सम्झनु पर्छ ।

(म) “गाँउकार्यपालिका” भन्नाले बुद्धशान्ति गाँउकार्यपालिकालाई सम्झनु पर्छ ।

(य) “अध्यक्ष” भन्नाले बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको अध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।

(र) “उपाध्यक्ष” भन्नाले बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको उपाध्यक्ष सम्झनु पर्छ ।

(ल) “प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत” भन्नाले बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत सम्झनु पर्छ ।

परिच्छेद २

किसान र कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धि मार्गनिर्देशन सिद्धान्त र नीतिहरु

३. किसान र कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धि मार्गनिर्देशन सिद्धान्त: (१) गाउँपालिकामा रहेका कृषि, पशुपन्छी, मत्स्य तथा खाद्य सम्बन्धि परम्परागत ज्ञान, सिप र सांस्कृतिक अभ्यासको संरक्षण र प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

(२) कृषि क्षेत्र तथा कृषि भूमिमा कृषक र भूमिहिन किसानहरुको समेत पहुँच र स्वामित्व सुनिश्चित गरी न्यायपूर्ण आर्थिक अवस्थाको सिर्जना गरिनेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) मा उल्लेखित व्यवस्थाहरु गाउँपालिकाको कृषि क्षेत्रमा मार्गदर्शनको रूपमा रहने छन् ।

४. किसान र कृषि सम्बन्धि नीति: (१) गाउँपालिकाको किसान तथा कृषि सम्बन्धि नीति देहाय बमोजिम हुनेछ:

(क) किसानको कृषि तथा पशुपंक्षी पालन सम्बन्धि रैथाने तथा परम्परागत ज्ञान र खाद्य सांस्कृतिक, जैविक विविधता, पर्यवरणीय प्रणाली र प्राङ्गारिक विधिमा आधारित आत्मानिर्भर र खाद्य सम्प्रभुत्तालाई सम्मान गर्ने किसिमको दिगो कृषि प्रणालीलाई प्राथमिकता प्रदान गरिनेछ ।

(ख) किसान, कृषक समुह, कृषि सहकारी संस्था र कृषि तथा खाद्य उद्यमीहरूको सहकार्यमा कृषि भूमिको संरक्षण गर्दै र कृषि कार्यलाई एक सम्मानजनक पेशाको रूपमा आत्मासात् गराउनका लागि कृषि क्षेत्रको व्यवसायीकरण गरी उद्यमशिलता, रोजगारी, आय आर्जन, जीविकोपार्जन र समृद्धिका अवसरहरू सिर्जना गरिनेछ ।

(ग) किसानलाई कृषि कार्य र पशुपंक्षी तथा जलचर पालनका लागि आवश्यक पर्ने सवै किसिमका सेवा, सामग्री र प्रविधिमा सहज पहुँचका लागि आवश्यक पर्ने संस्थागत व्यवस्था र स्रोत साधनहरूको प्रवन्ध गरिनेछ ।

(घ) कृषि सम्बन्धि योजना तर्जुमा, कार्यान्वयन, अनुगमन, मूल्याङ्कन लगायतका समग्र निर्णय प्रक्रियामा किसान एव कृषक समुह र यसका प्रतिनिधिमूलक संघ संस्था र सम्बद्ध नागरिक समाजको पूर्ण र प्रभावकारी सहभागिता प्रवर्द्धन गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) मा उल्लेखित नीतिहरूलाई आवश्यक संस्थागत व्यवस्था र आर्थिक र प्राविधिक लगायतका स्रोत साधनहरूको प्रवन्ध गरी क्रमशः कार्यान्वयन गरिनेछ ।

परिच्छेद ३

कृषि तथा पशुपन्छी सम्बन्धि आधारभूत विवरण व्यवस्थापन

५. कृषि तथा पशुपन्छी तथ्याङ्क संकलन: (१) गाउँपालिकामा रहेका किसान र कृषिका बारेमा देहाय बमोजिमका विवरण सहितको तथ्याङ्क संकलन गरी अभिलेख गरिनेछ:

(क) किसानहरूको वर्गिकरण अनुसारको परिवार सख्या र भूमिहिन किसानहरूको विवरण ।

(ख) सिचाई सुविधा पुगेको वा नपुगेको कृषि योग्य भूमिको विवरण र नक्शाङ्कन ।

(ग) रैथाने लगायतका मुख्य कृषि उपज भण्डारण तथा प्रशोधन र बजारीकरण भैरहेको र हुन सक्ने कृषि उपजहरूको विवरण ।

(घ) पशुपालन, पंक्षीपालन र माछापालनको अवस्था तथा विवरण र दुग्ध तथा दुग्धजन्य पदार्थ, माछा मासुजन्य पशुपन्छीको उत्पादन र विक्री वितरणको अवस्था ।

(ङ) नगदेवाली, तरकारी, सुपारी र फलफुल खेतिको उत्पादन र सोको बजारीकरणको अवस्था ।

(च) रैथाने परम्परागत र सांस्कृतिक महत्वका उत्पादन तथा विवरण र दूध तथा माछा मासुजन्य उत्पादन र विक्री वितरणको अवस्था ।

(छ) कृषिजन्य पूर्वाधार (सिँचाई, शीत भण्डार, कृषि मिल तथा खाद्य प्रशोधन, ढुवानी अदि) को अवस्था ।

(ज) कृषि सेवा प्रदायक (कृषि ज्ञान केन्द्र, कृषि समाग्री, वीउ वीजन, मलखाद वा प्रङ्गारिक मल उत्पादन र वितरण, पशु स्वस्थ्य सेवा, वातावरण मैत्री किटनाशासक विषादी आदि) को अवस्था र यसमा किसानको पहुँचको अवस्था ।

(झ) कृषक समूह, कृषि सहकारी, कृषि फर्म, कृषि उद्यमी, कृषि उद्योग र यसमा कृषकहरूको सहभागिता सम्बन्धि विवरण ।

(ञ) हिउदे वर्षेतथा बहुवर्षे डाले भुइँ घाँसको क्षेत्रफल तथा उत्पादन सम्बन्धि विवरण ।

(ट) पशुजन्य पुर्वाधार (फ्रेस हाउस, दुग्ध संकलन केन्द्र, भण्डारण, प्रशोधन केन्द्र) सम्बन्धि विवरण ।

(ज) अन्य आवश्यक र महत्वपूर्ण विवरणहरू

६. कृषि तथ्याङ्कको विश्लेषण र प्रचार प्रसार: (१) दफा ३ वमोजिमको तथ्य तथ्याङ्क विवरण तयरी विश्लेषण र प्रकाशन गर्दा किसानहरूको समेत प्रतिनिधित्व सहभागिता र सशक्तिकरण हुने गरी सहभागितामुलक विधिहरूको अवलम्बन गर्नु पर्नेछ ।

(२) उपदफा ३ वमोजिमको तथ्य विवरण र अभिलेखलाई समयसमयमा आवश्यकता अनुसार अद्यावधिक गर्न सकिनेछ ।

(३) कृषि तथ्याङ्क संकलन विश्लेषण र अद्यावधिक गर्नका लागि कृषि ज्ञान केन्द्र, कृषि सहकारी संस्थाहरू र कृषि उद्यमी तथा कृषि व्यवसायीहरूले समेत गाउँपालिकालाई आवश्यक सहयोग गर्नु पर्नेछ ।

(४) गाउँपालिकाले कृषि तथा किसानका सम्बन्धमा आवधिक योजना तयार गर्दा कृषि तथ्याङ्कलाई पनि आधार मान्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद ४

किसान पहिचान वर्गिकरण संरक्षण र सशक्तिकरण सम्बन्धि व्यवस्था

७. **किसान पहिचान:** (१) गाउँपालिकाले खाद्य अधिकार तथा खाद्य ऐन २०७५, नेपाल सरकारको किसान सुचिकरण कार्यान्वयन कार्यविधि २०७७ र विभिन्न स्थानिय सूचकहरू समेतका आधारमा कृषि कार्यमा संलग्न किसानहरूको गणना गरी किसानहरूको पहिचान गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमपहिचान भएका किसानहरूलाई दफा ८ बमोजिमको आधारमा वर्गिकरण गरी किसान परिचयपत्र प्रदान गर्नुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम किसान परिचयपत्र प्राप्त किसानहरूले गाउँपालिकाबाट प्रदान गरिने विभिन्न अनुदान सहूलियत सेवा र सुविधाहरू प्राप्त गर्न सक्नेछन् ।

८. **किसानको वर्गिकरण:** (१) गाउँपालिकामा रहेका भूमिहिन किसान, परिवारिक खेतिको रूपमा निर्वाहमुखी खेति गर्दै आएका किसान, व्यवसायिक कृषकहरूलाई जीविको पार्जन र कृषि क्षेत्रको दिगो विकास हुने गरी देहाय बमोजिम वर्गिकरण गरिनेछ ।

(क) भूमिहिन किसान: परिवारको जीविकोपार्जन र कृषि पेशामा आश्रित रहेको तर आफ्नो वा आफ्नो परिवारका सदस्यको नाममा नेपाल राज्यभर कुनै जमिन नभएका किसानहरू यस वर्गमा पर्नेछन् ।

(ख) सिमान्तकृत किसान: वार्षिक रूपमा ३ कठ्ठा भन्दा कम कृषियोग्य जमिनमा खेति गर्ने किसान र आफ्नो जमिनको कृषि उत्पादनले वर्षमा ६ महिनासम्म खान नपुग्ने कृषि कर्ममा आश्रित किसानहरू यस वर्गमा पर्नेछन् ।

(ग) साना किसान: वार्षिक अधिकतम् ३ कठ्ठा देखी १५ कठ्ठा सम्म आफ्नो कृषि योग्य जमिनमा खेति खेति गर्ने किसान र आफ्नो कृषि उत्पादनको केहि हिस्सा बजारमा बिक्री गर्ने किसानहरू यस वर्गमा पर्नेछन् ।

(घ) मध्यम किसान: वार्षिक अधिकतम् १५ कट्टा देखी ४५ कट्टा सम्म आफ्नो कृषि योग्य जमिनमा खेति गर्ने र आफ्नो उत्पादनलाई निरन्तररूपमा बजारमा बिक्री गर्ने किसानहरू यस वर्गमा पर्नेछन् ।

(ङ) ठुला तथा व्यवसायिक किसान: कृषि योग्य जमिनमा व्यापारिक प्रयोजनका लागि कृषि उत्पादन गरी बजारमा आपूर्ति गर्ने र व्यापारिक प्रयोजनका लागि पशुपंक्षी पालन गर्ने किसान वा व्यक्तिहरू यस वर्गमा पर्नेछन् ।

(च) किसानको सुचिकरण, पहिचान, वर्गिकरण तथा परिचय पत्र वितरण सम्बन्धि थप व्यवस्थाहरू प्रचलित कानून अनुसार गाउँपालिकाले कार्यविधि बनाउन सक्नेछ ।

९. **कृषक समुह गठन, दर्ता र सञ्चालन:** (१) गाउँपालिकाको वडा अन्तर्गत गाँउ वा टोलस्तरमा रहेका किसान तथा कृषकहरूले आफ्नो सामुहिक हित र क्षमता विकासका लागि निश्चित क्षेत्रका प्रत्येक किसान परिवारको प्रतिनिधित्व हुनेगरी कृषक समुह गठन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गठन भएको कृषक समुहलाई गाउँपालिकामा दर्ता गर्नु पर्नेछ ।

(३) कृषक समुह सञ्चालन सम्बन्धि अन्य व्यवस्था गाउँपालिकाको कृषक समुह सञ्चालन सम्बन्धि कार्यविधिमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(४) कृषि सहकारी सस्था: कृषि सहकारी सस्था दर्ता सञ्चालन र नियमन गाउँपालिकाको सहकारी कानूनमा व्यवस्था भए बमोजिम हुनेछ ।

१०. **कृषि/पशुपन्ध्री पालन सम्बन्धि फर्म दर्ता तथा सञ्चालन:** (१) व्यवसायिक रूपमा कृषि कार्य गर्ने कृषक तथा उद्यमीले बुद्धशान्ति गाउँपालिकामा कृषि/पशुपन्ध्री पालन सम्बन्धि व्यवसाय दर्ता गरी सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा १ वमोजिमको व्यवसाय दर्ता प्रमुख प्रशासकीय अधिकृतले गर्नेछ । निजले बाली विरुवा संग सम्बन्धित व्यवसाय दर्ता कृषि विकास शाखा र माछा तथा पशुपन्छी पालन सम्बन्धि व्यवसाय दर्ता पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास शाखाका प्रमुखलाई अधिकार प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ ।

(३) उपदफा १ वमोजिमको व्यवसाय दर्ता गर्दा कृषि तथा पशुपंक्षी दुवै व्यवसाय गर्ने भए उपदफा (४) वमोजिम कृषि तथा पशुपंक्षीको व्यवसाय फर्म दर्ता सम्बन्धी मापदण्ड पुरा भएमा फर्मको एउटै नाम राखी कृषि विकास शाखा र पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास शाखामा दर्ता गर्न सक्नेछ ।

(४) फर्म दर्ता सम्बन्धि मापदण्ड:

(क) गाईपालन/ भैसिपालनको लागि कम्तिमा पाँच वटा माउ गाई/भैसी हुनुपर्ने ।

(ख) बाख्रापालनको लागि कम्तिमा दश वटा माउ सहित बीस वटा वयस्क खसी बोका हुनुपर्ने ।

(ग) सुँगुर तथा वङ्गुर पालनको लागि कम्तिमा पाँच वटा माउ सहित दश वटा सुँगुर तथा वङ्गुर हुनुपर्ने ।

(घ) कुखुरा पालनको लागि कम्तिमा पाँच सय वटा कुखुरा हुनुपर्ने ।

(ङ) माछापालनको लागि कम्तिमा तीस कठ्ठा क्षेत्रफलको जलाशय हुनुपर्नेछ ।

तर बायोफ्लक (Bio Floc) प्रविधिमा आधारित माछापालनको लागि कम्तिमा तीन हजार माछाको भुरा भएमा फर्म दर्ता गर्न बाधा नपर्ने ।

(च) नर्सरीको लागि कम्तिमा तीन वटा ग्रीन हाउस/प्लास्टिक टनेल घर/स्क्रिन हाउस भएको कम्तीमा छ कट्टा क्षेत्रफल भई सिचाई सुविधा भएको वा हुन सक्ने क्षेत्र हुनुपर्ने ।

(छ) च्याउको लागि कम्तिमा पाँच कट्टा क्षेत्रफलमा व्यवसायिक च्याउ उत्पादन/वीउ उत्पादन वा प्रशोधन भएको हुनुपर्ने ।

(ज) सुपारी, मरिज, कागति, केरा, तरकारी वाली, फलफूल, ड्रागन फ्रुटको लागि कम्तिमा दश कट्टा क्षेत्रफलमा व्यवसायिक रूपमा खेति गरेको हुनुपर्ने ।

(झ) खाद्यान्न वाली तथा घाँसे वालीको लागि कम्तिमा पाँच विगाह क्षेत्रफलमा व्यवसायिक रूपमा उन्नत प्रविधि प्रयोग गरी खेति गरेको हुनुपर्ने ।

(ञ) मौरीपालनको लागि मौरी गोला सहितको कम्तिमा २५ घार भएको हुनुपर्ने ।

(ट) टर्कि, बट्टाई, लुईचे र कालिजको लागि कम्तिमा क्रमशः एक सय, एक हजार, तीन सय र तीन सय वटा पालन गरेको हुनुपर्ने ।

(५) कृषि/पशुपन्छी पालन फर्म दर्ता तथा सञ्चालन सम्बन्धि अन्य व्यवस्था गाउँपालिकाको कृषक समुह तथा कृषि/पशुपन्छी फर्म सञ्चालन सम्बन्धि कार्यविधिमा तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

११. **किसानको संरक्षण क्षमता विकास र सशक्तिकरण:** (१) गाउँपालिकामा रहेका सबै प्रकारका किसानहरुको संरक्षण, क्षमता विकास र सशक्तिकरणका लागि दफा ८ बमोजिमको किसान वर्गिकरणलाई समेत मध्यनजर गर्दै गाउँपालिकाले वार्षिक र आवधिक रूपमा उपयुक्त योजना र कार्यक्रमहरु तर्जुमा गरी सम्बन्धित किसान तथा

कृषक समुह वा कृषि सहकारीहरूसँग समन्वय तथा सहकार्यमा कार्यान्वयन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका योजना तथा कार्यक्रमको योजना तर्जुमा गर्दा भूमिहिन, सिमान्तकृत र साना किसान, कृषि श्रमिक, कृषि कार्यमा संलग्न महिला, आदिवासी, जनजाती, दलित किसानको सहभागीता सुनिश्चित गर्दै यस प्रकारका किसानहरूका आवश्यकतालाई विशेष प्राथमिकता प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकामा रहेका सबै प्रकारका किसानको संरक्षण, क्षमता विकास र सशक्तिकरणका लागि उपलब्ध स्रोत साधन र क्षमताका आधारमा देहाय बमोजिमका कार्यहरू गरिनेछः

(क) भूमिहिन किसान तथा सिमान्तकृत किसानलाई आफै कृषि कार्य नगर्ने व्याक्तिका जग्गा जमिनहरू निश्चित अवधिका लागि सम्झौता गरी भाडामा लिई कृषि कार्य गर्न पाउने अवस्था सृजना गर्न सहजिकरण गर्ने र अधिया वा बटैया खेति प्रणालीको अनुगमन र नियमन गर्ने ।

(ख) कृषि प्रसार सेवा सामग्री र प्रविधिमा किसानहरूको पहुँच र सुनिश्चितताका लागि आवश्यक पर्ने क्षमता विकासका कार्यक्रमहरू नियमित रूपमा सञ्चालन गर्ने र क्षमता विकासका कार्यक्रमहरूमा भूमिहिन र सिमान्तकृत किसान, कृषि श्रमिक, महिला किसान र कृषि कार्यमा आश्रित आदिवासी जनजाति र दलित परिवारलाई प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।

(ग) किसान तथा कृषक समुहले पाउने सेवा, सुविधा, बस्तु, प्रविधि, छुट, सहूलिय, अनुदान आदि वास्तविक किसानले समयमा नै पाउने किसिमको संस्थागत प्रवन्ध गर्ने ।

(घ) किसानलाई संगठित हुने अवसर सिर्जना गर्नका लागि कृषक समुह गठन र दर्ता प्रक्रिया सरल बनाई सहजिकरण गर्ने र कृषि कार्यक्रमहरू कृषक समुह मार्फत सञ्चालन गर्न प्राथमिकता प्रदान गर्ने ।

परिच्छेद ५

कृषि जमिन कृषि कार्य र कृषि उत्पादनको पहिचान वर्गिकरण र व्यवस्थापन सम्बन्धि व्यवस्था

१२. भूमिको बर्गिकरण: (१) गाउँपालिकाले नेपालको भू-उपयोग ऐन २०७६ समेतलाई आधार मान्दै आफ्नो क्षेत्रमा रहेको भू-वनोट, क्षमता, उपयुक्तता, मौजुदा, उपयोग र आवश्यकता समेतका आधारमा कृषि भूमिको संरक्षण र सदुपयोग हुने गरी आफ्नो क्षेत्रभित्रको भूमिलाई सामान्य नक्शाङ्कन सहित देहाय वमोजमको भू-उपयोग क्षेत्रमा बर्गीकरण गरिनेछ ।

- (क) कृषि भूमि
- (ख) आवासीय क्षेत्र
- (ग) व्यावसायिक क्षेत्र
- (घ) औद्योगिक क्षेत्र
- (ङ) खानि तथा खनिज क्षेत्र
- (च) वन क्षेत्र
- (छ) पानी मुहान, नदीनाला, ताल तलैया र सीमसार क्षेत्र
- (ज) सामुदायिक, सार्वजनिक उपयोग र खुल्ला तथा चरन क्षेत्र
- (झ) साँस्कृतिक र पुरातात्विक क्षेत्र

(ज) निर्माण सामग्री उत्खनन् क्षेत्र (ढुङ्गा, बालुवा, गिट्टी)

(२) उपदफा (१) बमोजिम गरिएको भूमिको वर्गीकरणलाई सम्बन्धित क्षेत्र स्पस्ट हुने गरी सो को विवरण स्थानिय राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ र सो को सुचना सार्वजनिक रूपमा कार्यपालिकको कार्यालयमा र प्रत्येक वडा कार्यालयमा समेत टाँस गर्नुपर्नेछ ।

(३) भूमिको वर्गीकरण र भू-उपयोगका बारेमा गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र सबैको जानकारीका लागि विभिन्न सञ्चार माध्यमबाट समेत प्रचार प्रसार गर्नुपर्नेछ ।

(४) उपदफा (१) बमोजिम जुन प्रयोजनका लागि भूमिको वर्गीकरण गरिएको छ सोही प्रयोजनका लागि उपयोग गर्नुपर्नेछ र कृषि भूमि व्यवस्थापन समिति वा स्थानिय भू-उपयोग परिषद गठन भएको अवस्थामा उक्त परिषदको अनुमति नलिई कृषि भूमिलाई अन्य प्रयोजनका लागि उपयोग गर्न पाइने छैन ।

१३. कृषि भूमि व्यवस्थापन समिति: (१) गाउँपालिकामा रहेको कृषि योग्य जमिनको संरक्षण र व्यवस्थापन गर्दै दिगो कृषि विकासका लागि योजना तर्जुमा र कार्यान्वयन गर्न देहाय बमोजिमको एक कृषि भूमि व्यवस्थापन समिति गठन गर्नेछ ।

(क) गाउँपालिका अध्यक्ष — संयोजक

(ख) गाउँपालिका उपाध्यक्ष — उपसंयोजक

(ग) गाउँपालिका प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत — सदस्य

(घ) गाउँपालिका आर्थिक विकास समिति संयोजक — सदस्य

(ङ) गाउँपालिका स्तरीय कृषक समुह महासंघका अध्यक्ष वा प्रतिनिधि — सदस्य

- (च) गाउँपालिका मूल कृषक समुह/कृषक समुहको
प्रतिनिधि — सदस्य
- (छ) कृषि ज्ञान केन्द्रका प्रतिनिधि — सदस्य
- (ज) गाउँपालिकाको कृषि वा वातावरण हेर्ने
प्राविधिक — सदस्य
- (झ) गाउँपालिका कृषि सहकारीहरूले छनौट गरेको
प्रतिनिधि — सदस्य
- (ञ) समितिले मनोनयन गरेको महिला कृषि उद्यमीहरू मध्येबाट
एकजना, व्यवसायिक किसान मध्ये एक जना, आदिवासी जनजाति
दलित किसान मध्ये एक जना गरी ३ जना — सदस्य
- (ट) गाउँपालिका कृषि विकास शाखा प्रमुख — सदस्य सचिव
- (२) समितिले कृषि सम्बन्धी प्राविधिक, विज्ञ तथा अन्य सम्बन्धित निकाय
वा संघसंस्थाका प्रतिनिधिलाई आफ्नो बैठकमा आमन्त्रण गर्न र राय सुझावहरू
लिन सक्नेछ ।
- (३) समितिको बैठक कम्तिमा चौमासिक रूपमा आयोजना गर्नुपर्नेछ र
आवश्यकता अनुसार विभिन्न समयमा बैठक आयोजना गर्न सकिनेछ ।
- (४) समितिको बैठक सम्बन्धि कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे
बमोजिम हुनेछ ।
- (५) समितिको सचिवालय गाँउपालिको कृषि विकास शाखामा रहनेछ ।
- (६) समितिले यस ऐनको उद्देश्य कार्यन्वयन गर्न आवश्यकता अनुसार
वडा तहमा कृषि भूमि व्यवस्थापन उप-समितिहरू गठन गर्न सक्नेछ ।

१४. कृषि भूमि व्यवस्थापन समितीको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) कृषि भूमि व्यवस्थापन समितीको काम कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

(क) गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्रका किसान, कृषि भूमि, कृषि सेवा, कृषि पूर्वाधार लगायतका विषयहरूको बस्तुस्थिति संकलन र अभिलेख तयार गरी कृषि तथ्याङ्क प्रकाशन गर्ने ।

(ख) गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्रका रहेको कृषि योग्य जमिनको दिगो व्यवस्थापन तथा सदुपयोगका लागि किसानहरूको समेत सहभागितामा गाउँपालिकाको तर्फबाट कृषि सम्बन्धि योजना र कार्यक्रम तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने गराउने ।

(ग) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट लागु गरिएका नीति तथा कानून कार्यान्वयनमा सहकार्य गर्ने र उक्त तहबाट अनुदानबाट प्राप्त हुन आएका कृषि कार्यक्रमहरूको प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्ने, गराउने ।

(घ) कृषि योग्य भूमिको खण्डिकरण हुन बाट रोक्न र कृषि योग्य जमिनको चाक्लावन्दी गरी कृषि उत्पादन बढाउन चाहिने किसान परिवारहरूलाई आवश्यक प्राविधिक तथा अन्य सहयोग उपलब्ध गराउने र यस प्रयोजनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउन सहजीकरण गर्ने ।

(ङ) कृषि योग्य जमिनमा कृषि उत्पादन गर्न किसानका लागि आवश्यक सेवा सुविधा उपलब्ध गराउन र कृषि तथा खाद्य उत्पादनको बजारीकरणको लागि आवश्यक पर्ने विभिन्न पूर्वाधारहरू निर्माणको लागि योजना तयार गरी विभिन्न तह र सम्बन्धित निकायमा सिफारिस तथा परामर्श प्रदान गर्ने ।

(च) वन क्षेत्र बाहेकका अन्य प्रयोजनमा रहेको जग्गालाई आवश्यकता अनुसार कृषि योग्य जमिनमा परिणत गर्नका लागि स्थानिय भू-उपयोग परिषदमा सिफारिस गर्ने ।

(छ) किसानको क्षमता विकास, हकहित संरक्षण र कृषि क्षेत्रबाट समृद्धिका लागि किसान सम्बद्ध नागरिक समाज, संघसंस्था तथा निजि क्षेत्रसँग समेत समन्वय तथा सहकार्य गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने गराउने।

(ज) भूमिहिन र सिमान्त तथा साना किसान तथा साना किसानको कृषि भूमिमा पहुँच अभिवृद्धिका गर्न यस ऐन बमोजिमका आवश्यक कार्य गर्न गराउनमा सहजीकरण गर्ने ।

(झ) कृषि भूमिमा पहुँच अभिवृद्धि गर्न यस ऐन बमोजिमका आवश्यक कार्य गर्न गराउनमा सहजीकरण गर्ने ।

१५. कृषि कार्य: (१) गाउँपालिकाले देहाय बमोजिमका कार्यहरूलाई कृषि कार्यको रूपमा लिइनेछः

(क) खाद्यान्न बालीको उत्पादन ।

(ख) फलफूल, तरकारी, दलहन, तेलहन, चिया, कफी, सुपारी तथा मसलाजन्य बस्तुको खेति ।

(ग) पशुपंछी, माछा तथा मौरी पालन ।

(घ) उखु, फूल, रेशम, कपास, जुट, बाँस, कागती तथा रवर खेति ।

(ङ) नयाँ प्रविधिद्वारा विभिन्न प्रकारका विरुवाहरू उत्पादन तथा कृषि बन सञ्चालन ।

(च) कृषि कार्यका लागि आवश्यक पर्ने दाना, मलखाद, विषादी, औषधी तथा औजार आदिको उत्पादन ।

(छ) दुध तथा दुग्धजन्य पदार्थ उत्पादन तथा प्रशोधन ।

१६. **कृषि भूमिको संरक्षण:** (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र पहिचान भएका कृषिभूमिको संरक्षणका लागि देहाय वमोजिमका कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(क) कृषि भूमिलाई कृषि बाहेक अन्य प्रयोजनका लागि प्रयोग गर्न रोक् लगाउन ।

(ख) कृषि भूमिको उर्भराशक्ति घटाउने माटोको गुणस्तर हास हुने कृषि जैविक विविधता नष्ट हुने तथा मानव स्वास्थ्य, पशुपंक्षी र जलचर लगायतका प्रणालीहरूलाई गम्भीर असर गर्ने खालका रासायनिक मल वा विषादी प्रयोगलाई निरुत्साहित गर्दै प्राङ्गारिक मलको प्रयोग र पर्यावरणमैत्री कृषिलाई प्रवर्द्धन गरी जैविक कृषि उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउन प्रोत्साहन गर्ने ।

(ग) बहुवर्षिय र चक्रीय बाली लगाई भूमिको उत्पादकत्वमा बृद्धि ल्याउन सहयोग गर्ने ।

(घ) कृषि भूमिलाई बाढी, पहिरो तथा नदी कटानबाट जोगाउन क्षयीकरण नियन्त्रण, पानीको उपयुक्त निकास, तटबन्धन तथा गल्छी निर्माण, भिरालो जमिनमा गराखेति र आवश्यकता अनुसार कृषि वन प्रणाली अवलम्बन गर्नका लागि सहयोग र प्रोत्साहन गर्ने ।

(ङ) कृषि जमिन क्षति हुनेगरी सञ्चालन गरिने विकास आयोजनाहरूलाई स्वीकृत वातावरणीय अध्ययन प्रतिवेदन अनुसारका कार्यहरू गर्न लगाई क्षति भएको जमिनको पुनर्स्थापना गर्न लगाउने ।

(च) कृषि भूमि संरक्षणका लागि आवश्यक स्रोत साधन सहित आवधिक रूपमा बजेट विनियोजन गरी संरक्षणका कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने ।

१७. **कृषियोग्य भूमिको उपयोग:** (१) कृषि भूमि ब्यास्थापन समितिले गाउँपालिका भित्रको कृषि योग्य जमिनलाई बाँझो नराखी निरन्तर खेति गर्न प्रोत्साहन गर्ने गरी

आवश्यक उत्प्रेणात्मक कार्यक्रमहरू सञ्चालन गरी कृषि योग्य जमिन बाँझो नरहने अवस्था सृजना गर्नेछ ।

१८. कृषि भूमिमा करार खेति: (१) कृषि भूमिमा करार खेति सम्बन्धि व्यवस्था बुद्धशान्ति गाउँपालिकाले आवश्यक कार्यविधि वा मापदण्ड बनाई लागु गर्न सक्नेछ ।

१९. सरकारी तथा सार्वजनिक कृषि योग्य भूमिको उपयोग: (१) पालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र कुनै उपयोगमा आउन नसकी खाली रहेको र कृषि प्रयोजनका लागि उपयुक्त रहेको सरकारी तथा सार्वजनिक जमिनलाई उक्त जमिनवाला निकाय वा संस्था वा किसान बीच न्यूनतम् भाडा लिने दिने सर्तमा करार गरी कृषि प्रयोजनका लागि कृषक वा कृषि समुहलाई उपलब्ध गराउन समन्वय र सहकार्य गर्न सक्नेछ ।

(२) उफदफा (१) बमोजिम कृषि जमिनको न्यूनतम् भाडा दर निर्धारणका लागि कृषि भूमि व्यवस्थापन समितिले समन्वय गर्न सक्नेछ ।

(३) उफदफा (१) बमोजिम करार गरी कृषि कार्यका लागि जमिन उपलब्ध गराउँदा भूमिहिन किसान, महिला किसान तथा कृषिमा निर्भर दलित किसानलाई प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(४) उफदफा (१) बमोजिम करार गरी लिने दिने गरेको जमिनमा करार अवधिभर कृषि कार्यहरू बाहेक अन्य कार्यहरू गर्न पाइने छैन ।

२०. सामुहिक खेति: (१) गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र कुनै कृषक समुह वा कृषि सहकारी संस्थाले भूमिहिन किसान तथा साना किसानले सामुहिक खेति गर्नेगरी जमिन उपलब्ध गराउन अनुरोध गरेमा कृषि भूमि व्यवस्थापन समितिले आवश्यक जमिनको खोजी गरी जमिन उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(२) समुहिक खेतिबाट प्राप्त लाभको बाँडफाँड उक्त खेतिमा संलग्न किसानको आपसी सम्झौता बमोजिम हुनेछ ।

(३) सामुहिक खेतिबाट प्राप्त लाभमा कुनैपनि स्थानिय कर लगाइने छैन ।

परिच्छेद ६

कृषिका लागि सिंचाइ बीउ बीजन मलखाद तथा किटनासक विषादी सम्बन्धी ब्यवस्था

२१. सिंचाइ प्रवन्ध सम्बन्धी ब्यवस्था: (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रका खेतियोग्य कृषि भूमिमा, भूमिगत सिंचाई, सतह सिंचाइ वा अन्य प्रविधिको प्रयोग गरी आवश्यकता अनुसार सिंचाईको प्रवन्ध गर्न सक्नेछ।

(२) सिंचाइको सुविधा उपलब्ध नभएका खेतियोग्य जमिनमा सिंचाइ सुविधाको प्रवन्ध गर्नको लागि गाउँपालिकाको लगानी बाहेक थप स्रोत साधन आवश्यक पर्ने देखिएमा नेपाल सरकार र प्रदेश सरकार सँग समन्वय र सहकार्य गरी सिंचाइ सेवाको प्रवन्ध गरिनेछ।

(३) सिंचाइ प्रवर्द्धनका लागि विद्युतिय तथा सौर्य उर्जाको प्रयोगलाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्नेछ।

२२. कृषिका लागि बीउ बीजन मलखाद तथा किटनाशक विषादीको उपलब्धता: (१) गाउँपालिकाको आफ्नो क्षेत्र भित्र कृषिका लागि आवश्यक पर्ने विउविजन स्थानिय स्तरमानै उत्पादन गरी भन्डारण गर्नका लागि किसानहरूलाई आवश्यक प्राविधिक सहयोग र सिप उपलब्ध गराउन सक्नेछ।

(२) गाउँपालिकाले स्थानिय किसानको विउ विजन उत्पादन, भन्डारण र प्रयोग सम्बन्धि परम्परागत ज्ञानको अभिलेख गरी रैथाने वीउ वीजन र सो सम्बन्धि परम्परागत ज्ञानको संरक्षण र सदुपयोगका लागि आवश्यक श्रोत साधनको ब्यवस्था गर्नु पर्नेछ।

(३) गाउँपालिकाले कृषिका लागि आवश्यक पर्ने मलखाद् आपुर्तिका लागि प्राङ्गारिक मल उत्पादन र उपयोग गर्नका साथै जैविक किटनाशक

विषादीको उत्पादन र उपयोगमा प्राथमिकता दिनेगरी आवश्यक स्रोत साधन प्रविधि र स्थानिय जनशक्तिको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(४) गाउँपालिकाको क्षेत्र भित्र आवश्यक पर्ने थप वीउ वीजन, मलखाद्, विषादी उत्पादन तथा आयात गरी भण्डारण गर्ने व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।

(५) मानव तथा पशुपंछी र जलचरको स्वस्थ्यमा असर पार्ने र कृषि उत्पादनशिलतामा ह्रास ल्याउने खालका तथा मान्यता प्राप्त निकायबाट प्रमाणीकरण नगरिएका र प्रयोग नगर्नु नगराउनु भनी प्रतिबन्ध लगाइएका वीउवीजन, मलखाद् तथा विषादीको प्रयोगको अनुगमन गरी उक्त क्रियाकलापहरू निरुत्साहित गर्ने ।

(६) किसानहरूमा रासायनिक मल तथा किटनाशक विषिदीलाई निरुत्साहित गर्दै जैविक तथा प्राङ्गारिक खेति प्रविधिलाई प्रोत्साहन हुने गरी विभिन्न सेवा सुविधा र प्रविधि उपलब्ध गराईनेछ ।

(७) वीउवीजन, मलखाद् तथा किटनाशक विषादीको अनाधिकृत तथा मनोमानी खरिदबिक्रीमा नियन्त्रण गर्नका लागि गाउँपालिकाको कृषि विकास शाखाले नियमित रूपमा बजार अनुगमन गरी नियमन गर्नेछ ।

परिच्छेद ७

कृषि सम्बन्धि सूचना, प्राविधिक ज्ञान र सीप सम्बन्धि व्यवस्था

२३. कृषि कार्यकालागि प्रविधि तथा सूचना प्रवाह: (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र वडा कार्यालयहरूमा कृषि कार्य र पशुपंछी तथा जलचर पालनका लागि प्रविधि, सुचना प्रवाह गर्न र प्राविधिक जनशक्ति सहितको सेवा केन्द्र/इकाई स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाको कृषि तथा पशुपंछी विकास शाखाले वडा कार्यालयहरूमा रहेका सेवा केन्द्र/इकाईहरू मार्फत किसानहरूलाई कृषि कार्य

र पशुपंछी तथा जलचर पालनका लागि आवश्यक प्राविधिक सहयोग र प्रविधि तथा सुचना प्रवाह गर्नुपर्नेछ ।

२४. **कृषि सम्बन्धि सूचनामा पहुँचको सुनिश्चितः** (१) गाउँपालिकाले कृषकहरूमा कृषि सम्बन्धि आवश्यक सूचनामा पहुँच पुर्याउनका लागि देहाय बमोजिमका कार्यहरू गर्नेछ ।

(क) कृषि विकास तथा पशुपंछी र जलचर पालन र विक्री वितरणको लागि गाउँपालिकाबाट तर्जुमा गरिएका योजना तथा कार्यक्रम र विनियोजित बजेटबारे प्रत्येक वडा र वडाले तोकेको टोलहरूमा उक्त योजना तथा कार्यक्रम पारित भएको बढीमा ३० दिनमा किसानहरूले प्राप्त गर्न सक्ने सेवा सुविधाहरूका बारेमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशन गरिनेछ ।

(ख) कृषि तथा पशुपंछी र जलचर सम्बन्धि कार्यक्रमका बारेमा किसानहरूका बीच सहज रूपमा सूचना प्रवाह गर्नका लागि गाउँपालिकाको कृषि विकास शाखामा कृषि विकास शाखा प्रमुख र पशुपंछी तथा मत्स्य विकास शाखामा पशुपंछी तथा मत्स्य विकास शाखा प्रमुख सुचना अधिकारीका रूपमा रहने छन् ।

(ग) कृषि र पशुपंछी तथा मत्स्य सम्बन्धि विषयमा किसानहरूले पाउने सुविधा सम्बन्धि आधारभूत सूचना र जानकारीहरू स्थानिय टेलिभिजन, एफ एम रेडियो र स्थानिय पत्रिका तथा समाजिक संजाल मार्फत प्रकाशन तथा प्रचार प्रसार गरिनेछ ।

२५. **कृषि सम्बन्धि प्राविधिक ज्ञान तथा सीप बृद्धिः** (१) कृषकहरूको प्राविधिक ज्ञान तथा सीप बृद्धिका लागि बुद्धशान्ति गाँउपालिकाले देहाय बमोजिमका कार्य गर्नेछ ।

(क) गाउँपालिकाले कृषि तथा पशुपंछी, मत्स्य पालनलाई जिविकोपार्जनका साथै व्यवसायिक रूपमा प्रवर्द्धन गर्नका लागि आवश्यकताका

आधारमा वडा कार्यालयहरूमा कृषि तथा पशु इकाई/सेवा केन्द्र स्थापना गरी प्राविधिकको व्यवस्था गर्नेछ ।

(ख) कृषिको दिगोपना र व्यवसायीकरण तथा पशुपंक्षी र जलचर पालनको लागि कृषकहरूलाई सामुहिक रूपमा प्राविधिक ज्ञान र सीप विकास सम्बन्धि तालिमको व्यवस्था गरी गाउँपालिका वा सेवा प्रदायक संस्थाहरूका माध्यमबाट समुदायस्तरमा नियमित रूपमा त्यस्ता तालिमहरू सञ्चालन गरिनेछ ।

(ग) कृषि विकासका तथा पशुपंक्षी र जलचर पालनका क्षेत्रमा उपलब्ध वातावरणमैत्री आधुनिक यन्त्रहरूमा किसानलाई सुफ्त र सरल रूपमा पहुँच बढाई कृषिमा किसानमैत्री यान्त्रिकरण गर्न प्रोत्साहन गरिनेछ ।

(घ) बुद्धशान्ति गाउँपालिकामा बाली परिक्षण, माटो परिक्षण, गोबर परिक्षण जस्ता प्रयोगशाला सेवाहरू पालिकाले प्रयोगशाला स्थापना गरी कृषकहरूलाई प्राविधिक सेवा उपलब्ध गराउनेछ ।

(ङ) पालिका भित्र कार्यरत कृषि तथा पशुपन्छी प्राविधिकहरूको क्षमता अभिवृद्धि गर्न तालिम तथा अध्ययनका लागि उचित प्रवन्ध गर्न सक्नेछ । साथै गाउँपालिका भित्र स्थायी बसोवास गरी कृषि/पशु विषय लिइ प्राविधिक विषय अध्ययन गर्न चाहाने अति विपन्न, विपन्न, दलित, आदिवासी जनजाति, महिला, सिमान्तकृत समुदायका विद्यार्थीलाई गाउँ कार्यपालिका बैठकबाट निर्णय गरी छुट/अनुदान/छात्रवृद्धि उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

२६. कृषि पुस्तकालय सञ्चालन: (१) गाउँपालिकाले गाउँपालिकामा कृषि सम्बन्धि पुस्तकालयको स्थापना गरी सञ्चालनमा ल्याउन सक्नेछ ।

परिच्छेद ८

कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन समिति, अनुदान, विमा र कृषि विकास कोष सम्बन्धि व्यवस्था

२७. गाँउ कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन समिति: (१) कृषि क्षेत्रको समग्र विकास तथा प्रवर्द्धन लगायतका कार्य गर्न वा गाउँपालिकामा एक गाँउ कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन समिति रहनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिमा देहाय बमोजिमका सदस्यहरू रहने छन्:

(क)	गाउँपालिका अध्यक्ष	- अध्यक्ष
(ख)	गाउँपालिका उपाध्यक्ष	- सदस्य
(ग)	प्रमुख प्रशासकिय अधिकृत	- सदस्य
(घ)	आर्थिक विकास समिति संयोजक	- सदस्य
(ङ)	गाँउ स्तरीय खाद्य सुरक्षा समितिको संयोजक वा प्रमुख	- सदस्य
(च)	आर्थिक विकास समितिको सिफारिसमा अध्यक्षले मनोनित गरेको विज्ञ	- सदस्य
(छ)	समितिले मनोनयन गरेको व्यवसायिक किसान मध्ये एक जना	- सदस्य
(ज)	कार्यपालिकाबाट छनौट भएका १ महिला सहित २ जना	- सदस्य
(झ)	गाउँपालिकाको पशुपंक्षी तथा मत्स्य विकास शाखा प्रमुख	- सदस्य

(ज) गाउँपालिकाको कृषि विकास शाखा प्रमुख - सदस्य सचिव

(३) समितिको काम कर्तव्य र अधिकार: यस ऐनमा अन्यत्र व्यवस्था भएदेखि बाहेक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:

(क) स्थानिय स्तरमा कृषि व्यवसाय प्रवर्धन गर्न आवश्यक नीति तथा योजना तर्जुमा गर्ने,

(ख) कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्न संघिय तथा प्रादेशिक निकाय संग समन्वय र सहकार्य गर्ने,

(ग) गाँउ क्षेत्र भित्र उत्पादित कृषि उपज तथा पशुजन्य उत्पादनहरुको सम्बन्धित विषय विज्ञ र सरोकारवालाहरु संग राय सुझाव लिई न्युनतम मुल्य निर्धारण गर्ने,

(घ) कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक कार्य गर्ने,

(ङ) कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्ने सम्बन्धमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने,

(च) कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक पर्ने शिप प्रविधि तथा अन्य आवश्यक विषयको उचित व्यवस्था गर्न प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरु गर्ने,

(छ) कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कोषको सञ्चालन गर्ने,

(ज) तोकिए बमोजिमको अन्य आवश्यक कार्य गर्ने ।

२८. कृषि ब्यवसाय: (१) गाँउ पालिकामा गरिने निम्न कार्यहरुलाई व्यवसायिक उदेश्यले गरिने कृषि व्यवसायको रुपमा लिइनेछ:

- (क) कृषि वाली वा वस्तुको उत्पादन,
- (ख) कृषि जन्य वस्तुको प्रशोधन,
- (ग) कृषि उपजको व्यापार,
- (घ) कृषि उत्पादनका लागि प्रयोग हुने प्राङ्गारिक मल, सुक्ष्म खाद्यतत्वको उत्पादन, भण्डारण तथा वितरण,
- (ङ) कृषि उत्पादनको लागि प्रयोग हुने बीउ, बेर्ना, नक्ष र भूराको उत्पादन, परामर्श सेवा, भण्डारण, वितरण,
- (च) कृषिमा प्रयोग हुने विषादीको उत्पादन, परामर्श, भण्डारण तथा बिक्री, व्यवसाय ।

२९. कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन: (१) कृषि तथा पशुपंक्षीजन्य व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि गाउँपालिकाले देहाय बमोजिमका कार्यहरु गर्न सक्नेछ ।

- (क) कृषि तथा पशुपंक्षी व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्न आवश्यक योजना तथा कार्यक्रम तर्जुमा गरी बजेट विनियोजन गर्ने ।
- (ख) आवश्यक पर्ने ज्ञान सीप प्रविधि तथा अन्य आवश्यक विषयको उचित व्यवस्थापन गर्न गाउँपालिकाले विभिन्न सेवा प्रदायक संघ संस्थाहरु मार्फत प्रवर्द्धनात्मक कार्यहरु गर्ने ।
- (ग) कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि अनुदान उपलब्ध गराउने कार्यविधि तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने ।
- (घ) कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि कृषकहरुलाई सहूलियत दरमा ऋण उपलब्ध गराउन वित्तिय संस्था र सम्बन्धित निकायमा सिफारिस गर्ने ।

(ड) विभिन्न सूचकको आधारमा मूल्याङ्कन गरी उत्कृष्ट कृषि व्यवसायी किसान तथा कृषक समुह कृषि फर्म वा कृषि सहकारी संस्थाहरू छनौट गरी पुरस्कार प्रदान गर्ने ।

(च) गाउँपालिकाले कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि निर्माण गरेका कृषि बजार, कृषिजन्य वस्तु संकलन केन्द्र र अन्य कृषि पूर्वाधारहरूको नियमित रूपमा मर्मत सम्भार र सञ्चालन गर्ने ।

(छ) कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि नेपाल सरकार, प्रदेश सरकार कृषि सम्बन्धि नागरिक समाज र व्यवसायिक क्षेत्रसंग नियमित रूपमा समन्वय र सहकार्य गर्ने ।

३०. **कृषकलाई अनुदान, छुट तथा सुविधा:** (१) गाउँपालिकाले कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर पालनमा संलग्न भूमिहिन किसान साना किसान र कृषिमा आश्रित दलित तथा आदिवासी जनजाती किसानलाई प्राथमिकता प्रदान गरी देहाय बमोजिम कृषि अनुदान र छुट तथा सुविधा र सहूलियत प्रदान गर्न सक्नेछः

(क) कृषि उपज र पशुपंछी तथा जलचरमा स्थानिय कर र निकासी शुल्कमा छुट,

(ख) कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर पालन कार्यका लागि किसानहरूलाई सिफारिस दिँदा लाग्ने दस्तुर छुट,

(ग) कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर पालन तथा व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि आवश्यक पर्ने प्रविधिको प्रयोग (ढुवानी साधन यन्त्रिक उपकरण हाट बजार संकलन केन्द्र र शित भण्डारण केन्द्र आदि) का लागि अनुदान,

(घ) परम्परागत कृषि औजार निर्माण गर्ने किसानलाई व्यवसाय दर्तामा छुट र सो को लागि अनुदान ।

(२) उपदफा (१) वमोजिमका छुट तथा अनुदान प्रदान गर्दा कृषक परिचय पत्रलाई पनि आधार मान्नु पर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले कृषकहरूलाई उपलब्ध गराउने अनुदानको मापदण्ड सम्बन्धि कार्यविधि बनाई लागु गर्नुपर्नेछ ।

३१. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि अनुदान प्रदान: (१) गाउँपालिकामा कृषि तथा पशुपंक्षी र जलचर व्यवसाय प्रवर्द्धनका लागि वार्षिक स्विकृत योजना तथा कार्यक्रमहरूलाई आधार मानी कृषकहरूलाई व्यवसायिक बनाउने खालका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

(२) प्राङ्गारीक मलको उत्पादन र प्रयोग वढाइ, खाद्यान्न, तरकारी, रैथाने वाली, माछा, मासु, दुग्धजन्य पदार्थ, फलफूल तथा नगदेवालीको उत्पादन, प्रशोधन, बजारीकरणमा टेवा पुग्ने खालका कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकता दिई कृषकलाई अनुदान उपलब्ध गराउनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) वमोजिम गाउँपालिकाले उपलब्ध गराएको अनुदान किसानले दुरुपयोग गर्न पाइने छैन । यदि दुरुपयोग गरेको ठहरेमा अनुदानको दुरुपयोग गर्ने किसानलाई अनुदान उपलब्ध गराएको नगद वा जिन्सि फिर्ता गरी दुरुपयोगको प्रकृति हेरी थप दण्ड, जरिवाना गर्ने तथा उक्त कृषकलाई ३ वर्ष सम्म कालोसुचिमा राखी कृषि तथा पशुपन्डी पालनसंग सम्बन्धि अनुदानमा रोक लगाउन सक्नेछ । भौतिक संरचना, सिचाई पुर्वाधार निर्माण वा उक्त पुर्वाधार निर्माण तथा प्रयोगमा आउने सामग्रीको दुरुपयोग भएको पाइएमा दफा ३१ को उपदफा ४ वमोजिमको समितिको सिफारिसमा गाउँ कार्यपालिकाको निर्णय अनुसार कारवाही हुनेछ ।

(४) उपदफा (३) वमोजिम गाउँपालिकाले उपलब्ध गराएको अनुदानको दुरुपयोग भए नभएको अनुगमन तथा नियमन गर्न देहाय वमोजिमको एक समिति हुनेछ ।

(क)	गाउँपालिका उपाध्यक्ष	- संयोजक
(ख)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	- सदस्य
(ग)	आर्थिक विकास समितिको प्रमुख	- सदस्य
(घ)	योजना तथा अनुगमन हेर्ने शाखा/इकाई प्रमुख	- सदस्य
(ङ)	गाउँपालिकाको कृषि प्राविधिक	- सदस्य
(च)	पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास शाखा प्रमुख	- सदस्य
(छ)	कृषि विकास शाखा प्रमुख	- सदस्य सचिव

३२. कृषि तथा पशुपन्छी बीमा सम्बन्धी व्यवस्था: (१) गाउँपालिकाका हरेक कृषकले सम्बन्धित विमक निकाय र संस्थाको नियम अनुसार आफ्नो कृषि बाली तथा पशुपंक्षी र जलचरको बीमा गर्न सक्नेछन् ।

(२) बिमा कम्पनीहरूले गाउँपालिकाको समन्वयमा किसानहरूको कृषि बाली तथा पशुपंक्षी र जलचरको बिमा गर्ने कार्य गर्न सक्नेछन् र यसरी बीमा कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा बीमा विषयमा किसानहरूले बुझ्नेगरी प्रचार प्रसार समेत गर्नुपर्नेछ ।

(३) कृषि तथा पशुबिमा गर्ने प्रकृत्य बीमा समितिले निर्धारण गरेको कार्यविधि बमोजिम हुनेछ ।

(४) कृषक तथा बिमा कम्पनीबीच बिमा सम्बन्धी कुनै विषयमा विवाद उत्पन्न भएमा विवाद सामाधानका लागि गाउँपालिकाले समन्वय तथा सहजीकरण गर्न सक्नेछ ।

३३. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कोषको स्थापना तथा सञ्चालन: (१) कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन गर्नका लागि एक छुट्टै कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कोषको स्थापना गरिनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको कोषमा देहायका रकमहरू रहने छन्:—

(क) संघिय तथा प्रादेशिक सरकारबाट प्राप्त रकम

(ख) गाउँपालिकाबाट प्राप्त रकम

(ग) नेपाल सरकारबाट विदेशी सरकार, अन्तर्राष्ट्रिय संघ संस्था सँग सम्झौता गरि गाउँपालिकामा विनियोजित रकम वापत प्राप्त रकम ।

(घ) अन्य कुनै स्रोतबाट प्राप्त रकम

(३) उपदफा (१) को खण्ड (ग) बमोजिम रकम प्राप्त गर्नु अघि संघिय अर्थ मन्त्रालयको स्विकृति लिनु पर्नेछ ।

३४. कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन कोषको सञ्चालन: (१) गाउँपालिकाको नीति, कानून, कार्यविधि तथा निर्देशन बमोजिम कृषि व्यवसायको प्रवर्द्धन गर्नका लागि कोषको रकम खर्च गरिनेछ ।

(२) कोषको सचिवालय गाउँपालिका अन्तरगतको कृषि शाखामा रहनेछ ।

(३) समितिको तर्फबाट गरिने सम्पूर्ण खर्च दफा ३२ बमोजिमको कोषबाट तोकिए बमोजिम व्यहोरिनेछ ।

(४) समितिको कोषमा रहेको रकम समितिले प्रचलित कानून बमोजिम कुनै बैकमा खाता खोली जम्मा गर्नेछ ।

(५) समितिको कोषको सञ्चालन समितिको अध्यक्ष वा सदस्य सचिव र लेखा प्रमुखको संयुक्त दस्तखतबाट हुनेछ ।

(६) कोषको सञ्चालन सम्बन्धि अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ ।

(७) कोषको आय व्ययको लेखा प्रचलित कानून बमोजिम राखुपर्नेछ ।

(८) कोषको लेखा परिक्षण महालेखा परिक्षकबाट हुनेछ ।

परिच्छेद ९

कृषि उत्पादनको वर्गीकरण, भण्डारण तथा प्रसोधन सम्बन्धी व्यवस्था

३५. कृषि उत्पादनको वर्गीकरण: (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्रको कृषि उत्पादनलाई देहाय बमोजिम हुने गरी वर्गीकरण गर्नेछ ।

(क) अन्न बाली: सबै प्रकारका बालीहरू ।

(ख) तरकारी बालीहरू: सबै प्रकारका तरकारी बालीहरू ।

(ग) फलफुल बाली: सबै प्रकारका फलफुलहरू ।

(घ) पशुजन्य उत्पादन: गाई, गोरु, भैसी, खसी, बाख्रा, बंगुर, भेडा लगायत सबै प्रकारका घरपालुवा पशुहरू ।

(ङ) दुध जन्य उत्पादन: सबै प्रकारका दुध जन्य उत्पादनहरू ।

(च) पंक्षीजन्य उत्पादनहरू: मासु, अण्डा, कुखुरा, हाँस लगायतका सबै प्रकारका घरपालुवा पंक्षीहरू

(छ) माछापालन: मासु तथा वीउ उत्पादनका लागि सबै प्रकारका माछाहरू ।

(ज) फूल खेति: गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र र बाहिर समेत आपूर्ति हुने सबै प्रकारका फूल खेतिबाट उत्पादित फूलहरू ।

(झ) मसलाजन्य उत्पादन: गाउँपालिका भित्र उत्पादन हुने सबै प्रकारका मसला जन्य बालीहरू ।

(ञ) जडिवुटी: निजि जग्गा र वन क्षेत्रबाट उत्पादित सबै प्रकारका विरुवाहरू ।

(ट) नर्सरीका उत्पादनहरु: विभिन्न विधिबाट उत्पादित सबै प्रकारका विरुवाहरु ।

३६. कृषि उपजको भण्डारण र प्रशोधन: (१) गाउँपालिकाले कृषि उपजको भण्डारण तथा प्रशोधनका लागि भौतिक पूर्वाधार निर्माण गरी किसानहरुले सहूलियत दरमा उपयोग गर्न पाउने गरी सञ्चालनमा ल्याउन सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकाले कृषि सहकारी संस्थाहरूसंग समन्वय र सहकार्य गरी संयुक्त रूपमा कृषि उपज संकलन केन्द्र तथा भण्डारण र प्रशोधन केन्द्रका लागि भौतिक पूर्वाधारहरु निर्माण गर्न सक्नेछ ।

(३) कृषि समाग्रीको भण्डारण गरे वापत लाग्ने शुल्कको निर्धारण कार्यपालिकाले गर्नेछ ।

(४) गाउँपालिका भित्र उत्पादित कृषिजन्य कच्चा पदार्थलाई विभिन्न औद्योगिक क्षेत्रमा निर्यात गर्नका लागि आवश्यक प्रवन्ध मिलाउन सक्नेछ ।

(५) गाउँपालिका भित्र आवश्यकता र सम्भाव्यता अनुरूपको कृषि उत्पादन केन्द्रित प्रशोधन केन्द्रहरुको स्थापना र सञ्चालन गर्न प्रथमिकता प्रदान गर्नु पर्नेछ ।

परिच्छेद १०

कृषि बजार प्रणाली व्यवस्थापन

३७. कृषि बजार र कृषि उपज संकलन केन्द्रको स्थापना: (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र कृषि उत्पादन बिक्रीका लागि किसान र सरोकारवालाहरूसंगको परामर्शमा उपयुक्त स्थानहरुमा कृषि बजार, कृषि उपज संकलन केन्द्रहरुको स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(२) गाउँपालिकामा हाल सञ्चालनमा रहेका कृषि संकलन केन्द्र, कृषि बजारहरूमा कृषि सहकारी, कृषि फार्म, कृषक समूह वा कृषि संग सम्बन्धित सामाग्रीको थोक तथा खुद्रा विक्रि वितरण गर्ने व्यवसायिक संस्था वा व्यवसायीलाई प्राथमिकता दिइ भाडामा उपलब्ध गराउन सक्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले स्थापना गरेका वा स्थानिय तहको स्वामित्वमा रहेका कृषि बजार, संकलन केन्द्रहरूमा प्राङ्गारीक स्टल राखी प्राङ्गारीक उत्पादन प्रयोगमा प्रवर्द्धन गर्नेछ ।

(४) गाउँपालिकामा दर्ता भएका कृषि सम्बन्धि सहकारी संस्था, कृषक समुह वा कृषि सम्बन्धि व्यवसायिक संस्थाले कार्यपालिकासँग अनुमति लिइ कृषि बजार वा कृषि उपज संकलन केन्द्र स्थापना र सञ्चालन गर्न सक्नेछ ।

(५) गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र सञ्चालन गरिने कृषि बजारको वर्गीकरण देहाय बमोजिम हुनेछः

(क) थोक बजार

(ख) खुद्रा बजार

(ग) हाट बजार

(घ) कृषि सहकारी संस्था र कृषक समुहको संयुक्त बजार

(ङ) प्राङ्गारीक कृषि बजार

(ड) कृषि उपज संकलन केन्द्र ।

(६) उपदफा (५) बमोजिमका बजार सञ्चालन र व्यवस्थापन वापत शुल्क गाउँपालिकाको सभाले तोके बमोजिम हुनेछ ।

(७) कृषि बजार वा कृषि उपज संकलन केन्द्रको सञ्चालन सम्बन्धि अन्य व्यवस्था कार्यपालिकाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

३८. कृषि बजार अनुगमन तथा व्यवस्थापन समिति: (१) गाउँपालिकाको क्षेत्रभित्र स्थापना भएका कृषि बजार, पशु हाट बजार, मासु तथा दुध विक्रि केन्द्र तथा कृषि उपज संकलन केन्द्रको व्यवस्थापन र अनुगमनका लागि देहाय बमोजिमको एक कृषि बजार व्यवस्थापन तथा अनुगमन समिति हुनेछ ।

(क) गाउँपालिका उपाध्यक्ष संयोजक

(ख) अर्थिक विकास समिति संयोजक सदस्य

(ग) कृषि विकास शाखा प्रमुख सदस्य

(घ) पशुपन्छी तथा मत्स्य विकास शाखा प्रमुख सदस्य

(ङ) कृषि बजार तथा कृषि उपज संकलन केन्द्र सञ्चालन गर्ने कृषि सहकारी वा कृषक समुह वा व्यवसायिक सस्थाको प्रतिनिधि मध्ये २ जना सदस्य

(च) कृषि प्राविधिक सदस्य सचिव

(२) कृषि बजार तथा कृषि उपज संकलन केन्द्र सञ्चालन तथा व्यवस्थापन समितिको बैठक र अन्य व्यवस्था कार्यपालिकाले निर्णय गरे बमोजिम हुनेछ ।

३९. कृषि उत्पादनको न्यूनतम समर्थन मूल्य: (१) गाउँपालिकाले कार्यपालिको बैठकबाट कृषि उपजको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोक्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको न्यूनतम समर्थन मूल्य तोक्दा किसान, कृषि उपज व्यवसायी, कृषि सहकारी सस्था, कृषक समुह र बुद्धशान्ति

गाउँपालिका भित्र कार्यरत कृषि सम्बन्धि संघ सस्था र नागरिक समाजसँग परामर्श गरी तोक्नु पर्नेछ ।

(३) कृषि उपजहरुको न्यूनतम समर्थन मूल्य निर्धारण गर्ने मापदण्ड र सूचकहरु गाउँपालिकाको कार्यपालिका बैठकले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

४०. पशु बधशालाको स्थापना तथा सञ्चालन: (१) बुद्धशान्ति गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रभित्र पशु बधशाला स्थापना गर्न उपयुक्त स्थान पहिचान गरी सञ्चालनमा ल्याउन सक्नेछ ।

(२) पशुपंक्षी सम्बन्धि सहकारी संस्था वा व्यवसायिक संस्थाले गाउँपालिकाको अनुमति लिई पशु बधशाला स्थापना गर्न सक्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले सहकारी संस्था वा व्यवसायिक सस्थासँग सार्वजनिक निजि साझेदारीमा पशु बधशाला स्थापना गरी सञ्चालन गराउन सक्नेछ ।

(४) कृषि बजार अनुगमन तथा व्यवस्थापन समितिले सम्बन्धित सरोकारवाला समेतको प्रतिनिधित्व र सहभागितामा पशु बधशाला सञ्चालन सम्बन्धि मापदण्ड तर्जुमा गरी लागु गर्नुपर्नेछ ।

परिच्छेद ११

कृषि पर्यावरण तथा जैविक विविधता संरक्षण सम्बन्धि व्यवस्था

४१. सिंचाइका स्रोतहरु संरक्षण गर्नुपर्ने: (१) गाउँपालिका भित्रका प्राकृतिक रुपमा रहेका पानीको मुहान, पोखरी, नदीनाला, परम्परागत कुलो, बाँध संरक्षण, मर्मत सम्भार गरी सिंचाइका लागि सञ्चालनमा ल्याउनु पर्नेछ ।

४२. माटो परिक्षण व्यवस्था: (१) गाउँपालिका भित्रको विभिन्न किसिमका कृषि कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि तुलनात्मक लाभका कृषि वस्तु उत्पादनका लागि कृषि पकेट क्षेत्र छुट्याउनु भन्दा पहिला माटो परिक्षण गर्नुपर्नेछ ।

४३. **जलवायु अनुकूल जैविक विविधता र वातावरणको संरक्षण:** (१) कृषि क्षेत्रमा जलवायु अनुकूलन तथा उत्थानशिलताका लागि उपयुक्त प्रविधि र जलवायुमैत्री कृषि प्रणालीको विकास गर्न प्राथमिकता दिनु पर्नेछ ।

(२) कृषि क्षेत्रलाई प्रकोपबाट सुरक्षित राख्नका लागि स्थानिय अनुकूलन योजना र विपत जोखिम व्यवस्थापन योजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्नुपर्नेछ ।

(३) जलवायुजन्य जोखिम वहन गर्न सक्ने प्राकृतिक पहिचान भएका वाली र बोटविरुवाहरु, वनस्पति तथा बिउ बिजनको अनुवंशहरु, जीवहरुको पहिचान र संरक्षणका लागि कार्ययोजना बनाई कार्ययोजना बनाई कार्यान्वयन गरिनेछ ।

(४) कृषि जन्य कार्यहरु गर्दा वातावरणमा प्रतिकूल असर पर्ने कार्यहरु गर्न पाईने छैन र कृषि भूमिको प्राकृतिक स्वरूपमा परिवर्तन भएमा सम्भव भएसम्म कृषि जमिनलाई पहिलेकै अवस्थामा ल्याउनका लागि आवश्यक कार्यहरु गर्नुपर्नेछ ।

४४. **कृषि वन प्रणालीको विकास:** (१) किसानहरुलाई पर्यावरण जलवायु र जैविक विविधता अनुकूल हुनेगरी कृषि वन प्रणालीको विकास गर्नका लागि अनुदान लगायतका उत्प्रेरणा प्रदान गरिनेछ ।

(२) कृषि वनको विकासका लागि विभिन्न स्थानहरुमा नर्सरी स्थापना गर्नका लागि कृषक समुहलाई आवश्यक अनुदान उपलब्ध गराउन सकिनेछ ।

४५. **कृषि पर्यटन:** (१) गाउँपालिकाले किसानहरुलाई कृषि पर्यटन प्रवर्द्धन हुने गरी प्राकृतिक रूपमा कृषि कार्य सञ्चालन गर्न प्रत्साहन गर्नेछ ।

(२) कृषि तथा पशुपालन सम्बन्धि स्रोत केन्द्रहरुको विकास गर्दा पर्यापर्यटनलाई समेत प्रवर्द्धन हुने गरी सञ्चालन गर्नुपर्नेछ ।

(३) गाउँपालिकाले कृषि प्रर्यटन प्रवर्द्धन गर्न गाउँपालिका भित्र नमुना कृषि पर्यटन क्षेत्रहरु घोषणा गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद १२

कृषि सम्बन्धि गुनासो व्यवस्थापन

४६. कृषि सम्बन्धि गुनासो व्यवस्थापन: (१) यस ऐनको कार्यान्वयनका सम्बन्धमा कुनै गुनासो उत्पन्न भएमा गाउँपालिकाले गुनासो सुन्ने अधिकारी नियुक्त गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको गुनासो सुन्ने अधिकारीले सम्बन्धित व्यक्ति वा कृषक समुहले दिएको गुनासो दर्ता गरी राख्नु पर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम दर्ता भएका गुनासोहरु सुनुवाई गर्नका लागि देहाय बमोजिमको एक गुनासो व्यवस्थापन समिति गठन हुनेछ:

(क)	गाउँपालिका उपाध्यक्ष	अध्यक्ष
(ख)	प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत	सदस्य
(ग)	अर्थिक विकास समिति संयोजक	सदस्य
(घ)	गाउँपालिकाको एक जना वडा अध्यक्ष	क्षसदस्य
(ङ)	कृषि वा पशुपंक्षी विकास शाखाको प्रमुख	सदस्य

(४) उपदफा (३) बमोजिम गठित गुनासो सुनुवाई समितिले कृषि तथा पशुपंक्षी सम्बन्धी गुनासो सुनि मेलमिलाप वा अन्य माध्यमबाट गुनासो व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

४७. ऐन कार्यान्वयनको जिम्मेवारी र पालना: (१) यो ऐन कार्यान्वयनको जिम्मेवारी गाउँपालिका, वडा कार्यालय, विभिन्न समिति, किसान, कृषक समुह तथा सम्बन्धित सबै प्रतिनिधि र कर्मचारी हुनेछन् ।

(२) यस ऐनमा भएका व्यवस्थापनको पालना गर्नु सवै सरोकारवालाहरूको कर्तव्य हुनेछ र कसैले पनि ऐन बिपरीत कार्य गर्न दिइनेछैन ।

(३) यस ऐन बमोजिम कार्यक्रम सञ्चालन गर्दा अनियमितता हुन नपाउने गरी नियमन गर्नको लागि गाउँपालिकाले समय समयमा अनुगमन समिति गठन गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद १३

विविध

४८. कृषि विकासका लागि अन्तर निकाय समन्वय: (१) गाउँपालिकामा सञ्चालन गरिने कृषि तथा पशुपंक्षी सम्बन्धि कार्यक्रमहरूका बिच दोहोरोपना हुन नदिन र एक आपसमा समन्वय गरी कार्यक्रम सञ्चालन गर्नका लागि योजना तर्जुमा प्रक्रियाका सवै चरणहरूमा सवै निकाय र सरोकारवालाहरूका बिच समन्वय र सहकार्य सहित योजना तर्जुमा गरी कर््यान्वयन गरिनेछ ।

(२) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारबाट सञ्चालन गरिने कृषि तथा पशुपंक्षी कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्दा गाउँपालिकाले अवश्यक समन्वय गर्नेछ ।

४९. बाह्य सहयोग लिन सक्ने: (१) नेपाल सरकारको अनुमति लिई गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा कृषि विकासका लागि विदेशी सरकार र संघ संस्थासँग आर्थिक, प्राविधिक तथा अन्य सहयोग लिन सक्नेछ ।

५०. कृषक पेन्सन कार्यक्रम सञ्चालन गर्ने: (१) नेपाल सरकार र प्रदेश सरकारसँग समन्वय गरी कृषकको वर्गीकरण अनुसार परिचय पत्र प्रदान गरिनेछ र आवश्यक कार्यविधि तर्जुमा गरी यसरी प्रदान गरिएका कृषक परिचय पत्रको आधारमा कृषक पेन्सन कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सकिनेछ ।

५१. **कृषक पुरस्कार:** (१) गाउँपालिकाले आफ्नो क्षेत्रमा रहेका पौरखी किसान र कृषि विकासमा उल्लेखनीय योगदान गर्ने व्यक्ति तथा संघ संस्थालाई पारदर्शी र निष्पक्ष मुल्यांकनका आधारमा प्रत्येक बर्ष केहि किसानहरुलाई कृषक सम्मान पुरस्कार प्रदान गरिनेछ र उक्त पुरस्कारको राशी गाउँपालिकाले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ ।

५२. **नियम, निर्देशिका, कार्याविधि र मार्गदर्शन बनाउन बनाउन सक्ने:** (१) यस ऐनमा गरिएका व्यवस्थाहरुको प्रभावकारी कार्यन्वयनको लागि गाउँपालिकाले आवश्यक नियम, निर्देशिका, कार्याविधि र मार्गदर्शन बनाउन सक्नेछ ।

५३. **खारेजी र बचाउ:** (१) बुद्धशान्ति गाउँपालिकाको कृषि व्यवसाय प्रवर्द्धन ऐन २०७५ खारेज गरिएको छ ।

(२) खारेज गरिएको ऐन अनुसार भए गरेका काम कारवाहीहरु यसै ऐन अनुसार भएको मानिनेछ ।

५३. यस ऐनमा उल्लेख भएका व्यवस्थाहरु गाउँपालिकाको सम्बन्धित कार्यक्रमको कार्याविधि, नियमावली र मार्गदर्शन नबन्दा सम्म संघिय वा प्रदेश सरकारबाट जारी भएका कार्याविधि तथा नियमावली अनुसार हुनेछ ।

आज्ञाले
युवराज कट्टेल
प्रमुख प्रशासकीय अधिकृत